

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА“

**Докторантска програма
„Книгознание, библиотекознание и библиография“**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на

**ТЕМА: „Електронно архивиране – предизвикателства пред
архивната система в България“**

**на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„Доктор“**

**Професионално направление: 3.5. Обществени комуникации и информационни
науки (Книгознание, библиотекознание и библиография)**

Докторант:

Орлин Любенов Илиев

Научен ръководител:

проф. д.н. Цветанка Христова Панчева

СОФИЯ /2024

Дисертацията е разработена, обсъдена и допусната до публична защита с решение на Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика” към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Авторът ѝ е докторант в същата катедра.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на следната дата: г. от : ч. в Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика”, при Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Същата се намира на бул. „Цариградско шосе” № 125, блок № 1, ет. № 4, ауд. № 45, където ще се проведе заседанието на Научното жури, назначено със заповед № на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски”.

Материалите по защитата са достъпни в Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика”, Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски”.

Научно жури

I. Вътрешни членове:

1. Проф. дфн Оля Харизанова – СУ „Св. Климент Охридски”
2. Доц. д-р Ели Попова – СУ „Св. Климент Охридски”

II. Външни членове:

1. Проф. д-р Елена Павловска - Университет по библиотекознание и информационни технологии
2. Доц. д-р Марияна Пискова – ЮЗУ „Неофит Рилски”
3. Доц. д-р Елена Янакиева – Национална библиотека „Св.св. Кирил и Методий“

Автор: Орлин Любенов Илиев

Заглавие: „Електронно архивиране – предизвикателства пред архивната система в България,,

Тираж: ... екз.

Излиза от печат на г.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Обща характеристика на дисертационния труд	4
Актуалност и значимост на проблема.....	4
Обект и предмет, цели и задачи на изследването	7
Основна теза и изследвателски хипотези	9
Методология на изследването.....	11
Ограничения на изследването	12
II. Структура и съдържание на дисертационния труд	13
Структура на дисертацията	13
Съдържание на дисертацията.....	13
III. Изводи	35
Приноси на дисертационния труд.....	37
Публикации по темата на дисертацията	38

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Актуалност и значимост на проблема

Встъпителните думи на докторанта се обединяват около две латински сентенции, които ясно характеризират значимостта на изследвания проблем. Първата е: „*Quod non est in actis, non est in mundo*”, което в превод се тълкува: „**това, което не е в делото, не съществува**”¹. Тази съвършен езиков израз на интелектуалната юридическа мисъл е съотносим за електронното архивиране в България. Със същата сила може да се приложи и втората: „*Quod ab initio vitiosum est, non potest tractu temporis convallescere*”, или в превод: „**Не може да се заздравя с течение на времето това, което не е здраво (порочно) от началото.**”², визирайки с нея електронните документи и моделите за тяхното бъдещо архивно управление в страната.

В историята се е случвало така, че неизбежно се достига до колизия между тенденциите на прогреса и реакцията на логиката. Години след книгата на Симеон Радев „Строителите на съвременна България”, отново метафорично може да става въпрос за „строители” на „новото” в България. Допускайки да се отъждестви като един своеобразен нов етап от „промишлената революция”, исторически свързвана с масовото използване на машините, довело до цялостна структурирана промяна на обществото. Изразило се в рязко повишена производителност, бърза урбанизация, увеличен жизнен статус и др. Но най-важно тук е че, тя позволява да се премине от аграрно общество към съвременната градска цивилизация само за 3 – 5 поколения. Ще е доста смело, но и крайно необходимо да се изкаже и още едно предположение: вероятно този период от време ще е необходим, за да се премине напълно от аналоговата форма на архивите в електронна, а самата институция бъде възприета като нещо „демоде” или „отживелица” от миналото, за която е настъпил момента за пълна промяна.

¹ Бойчев, Г. Юридически латинско-български речник. С., 2007, с. 496

² Пак там.

Навлизайки днес в XXI век, е видно все по-голямото внимание, което се отделя на централната власт, обществото, бизнеса, академичната общност и др. Открояват се въпросите, свързани с българската архивна система, която е вече установен фактор в нашето обществено и културно развитие от третия етап на възстановяване на българската държавност, което неизбежно създава необходимостта от интердисциплинарно изследване на нейното историческо развитие. Това е необходимо, за да се създаде една по-широка и по-пълна осведоменост за дейността, функцията и визията на българските архиви. Причините за това са наличието на противоречиви моменти в архивната история, което налага едно двустранно осветляване на събитията. Особено по отношение на развитието на информационно-комуникационните технологии (ИКТ) и многообразното и широко влияние, оказвано върху архивната система и самата професия (забележимо отчетливо от средата на XX в.). Само този факт, че над четири десетилетия българските архиви са във взаимовръзка с цифровите технологии, станали съставна част от дейността им, е наложило традиционните архивни правила да се нагаждат по тях. Премодулирането на специфични архивистични норми и практики е достатъчно, като факт, за да се изтъкне на преден план нуждата от по-задълбочено изследване и опознаване на мисията на архивите през в XXI в.

Технологичният прогрес през XXI в. и възможностите за „свободен” достъп до значително количество данни в специализираната научна периодика, литература, списания и милиони статии, със сигурност представлява едновременно, както предимство, така и предизвикателство. Професионалният подход на всеки научен изследовател с подобна мисия ще изисква от него задълбочена преценка и осмисляне на информацията, което от своя страна ще бъде ключ за обективното представяне на институционалните и национални постижения (върхови и слаби) в едно поле.

По тази причина в дисертацията се подкрепя мнението, че „независимо от историческия период, всеки научен изследовател се опира на постиженията и

откритията на своите колеги...”³ Ученият е задължен да доказва „легитимността” на своя труд чрез цитирания, въз основа на добитата информация от научни публикации на други изследователи. Неоспорим факт е, че една от основните характеристики на модерното изследване е обследването на разнообразни и релевантни източници на информация.

Темата на настоящата дисертацията е избрана поради няколко конкретни причини. На първо място е нейната значимост за самите архиви като институция, а от друга, защото заема все повече място в приоритетите за много изследователски центрове и университети. Предимствата на електронната среда са неоспорими, но съпътстващите ги рискове и цена са другият фактор за съобразяване, който не бива да се подценява. Второ, тя пряко се свързва с функциите на държавното управление в страната, пълноценно допълвайки въпроси за конкретни специфични процеси в администрацията, както и бизнеса. Въвеждането на модел за архивиране на електронни документи за нуждите на администрациите е сред основните интереси на архивите в България. Основно, поради особеностите на тези нови носители на информация, след като бъдат приети на държавно съхранение. Визира се доказването на тяхната юридическа стойност пред трета страна в дългосрочен план, инфраструктурни, финансови и кадрови възможности за тяхното дълготрайно опазване, ако ще реконструират най-обективно и безпристрастно миналото. Трето, развитието на информационно-комуникационните технологии в комбинация със съвременната концепция за „отворено” и „дигитално” общество, както и тяхното текущо приложение в архивната дейност от средата на ХХ в. до ХХІ в., сами по себе си представят обострената необходимост от неговото осъществяване. Чрез него се търсят отговори на въпроси от проблемни области и предизвикателствата, които съществуват и в национален и в международен аспект.

В този смисъл темата условно се допуска да се назове „бяло” поле на архивите, респективно в държавата, обществото и бизнеса.

³ Стефанов, Росен. Системите за проследяване и анализ на научни цитирания като инструмент за оценка на развитието на академичните изследвания. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ по професионално направление: 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание и библиография). София, 2020, с. 4.

Дали съществува възможността утре то да се превърне в своеобразна „пустиня на знанието”, е нещото, което настоящето изследване цели да представи. Откроявайки настоящето проучване, то ще способства за допълнение с още една гледна точка по тема, която интригува академичната общност по цял свят. По този начин по-широк кръг от потребители ще бъдат наясно с архивната проблематиката в страната.

Обект и предмет, цели и задачи на изследването

Обект на дисертационния труд е опитът на системата на българските архиви, конкретно този на Държавна агенция „Архиви“ (ДАА) – институцията, отговорна за управлението и подържането на държавните архиви в България. Специално внимание е отделено на функционирането ѝ в дигитална среда, както и ролята в изграждането на модел за електронно архивиране (е-Архивиране) в страната.

Предмет на изследването са изграждането на информационни системи, дигитален архив, е-Архивиране за управлението на електронни документи в страната. Подбраните примери проследяват дигиталните модели за създаване, използване и дългосрочно съхранение на данни чрез технологичните и информационни средства, създадени във времето от и за българските държавни архиви. Открити са съществени моменти в историческото им развитие, като са набелязани техните предимства и недостатъци при имплементиране. Проследява се тяхното функциониране при осъществяването на електронни услуги и дистанционни форми на обслужване. Обзорът им се насочва към развитието им в нова технологична среда, спазвайки принципите на държавното електронно управление и ограниченията на съвременните доставчици на електронно съдържание. Без да се пропуснат обусловените от тях потребителски нагласи.

В процес на провеждане на изследването са предоставени допълнителни нови термини като: електронно архивиране и електронен учрежденски архив. Обхватът на дисертацията се допълва с включени примери от национални и

международни софтуерни продукти и инструменти, прецизираща по-точно определени аспекти от състоянието на архивната мрежа. Фокусът е поставен върху тяхната фактическа реализация и взаимодействие с държавната администрация.

Основната цел на настоящото научно изследване е представянето на модел за е-Архивиране на ценни е-документи в българските архиви, чрез който да се осигури интегрална част от е-Управление.

Сред заложените **допълнителни цели** ще открием разкриването на специфични връзки от историческото развитие на архивното дело в България⁴, стигайки до новите правила и дефиниции поставени от ИКТ и „цифровата“ трансформацията на обществото в „информационно“. Плюс дефинирането на аксиоми за „съвременната“ мисия на архивите в „дигиталното съвремие“, както и спецификата при взаимодействието с държавната администрация чрез облачни технологии и решенията на иновативните бизнес среди. Акцентира се на примери от тези взаимоотношения, които са поставили под съмнение и ревизия съществуването на архивите изобщо.

Крайната цел е насочена към възможността да се осигури поле за широка дискусия върху серията от предизвикателства, които информационното развитие, държавата и обществените очаквания са поставили пред архивистичната наука.

За постигането на поставените цели на изследването са набелязани за постигане следните **изследователски задачи**:

1) Да се осъществи детайлизирано проучване на научната литература обхващаща посочената тематика;

⁴Архивното дело е сектор в развитието на държавата и обществото като обхваща правни, теоретични, методически и практически дейности и политики, свързани с организацията и управлението на архивните институции и архивните документи.

2) Да се анализира и разгледа историческото развитие на архивната системата в България, през призмата на автоматизацията и информационните ѝ ресурси;

3) Да се определи и анализира комплекса от фактори, влияещи върху развитието и усъвършенстването на архивите във време на почти неограничени технологични възможности;

4) Да се разкрият специфичните особености, характерни за технологичната среда, в която се създават електронните документи. Както и да се въведат работни понятия, използвани в дисертационния труд и техните дефиниции;

5) Да се издирят и открият примери за предимствата и недостатъците при осъществяването на е-Архивиране, както и при създаването на дигитални архиви, чрез обобщение и анализ на емпирични данни, събрани с онлайн анкетиране от българските архивите в няколко национални архиви от Европейския съюз (ЕС);

6) Да се проучат национални и международни документи плюс практики за дълготрайно опазване на електронни архиви и дигитализираните колекции от обекти на културното наследство, анализирайки силните и слабите страни при дигитализацията на архивни документи;

7) Да се проведе емпирично изследване (анкети и онлайн наблюдение) в архиви от държави членки на ЕС с допълнение от международни национални архиви, тяхната действащата нормативна база и актуалните политики;

8) Да се проведе емпирично изследване (вътрешни/публични справки и онлайн наблюдение) в ДАА.

Основна теза и изследвателски хипотези

На базата на тези наблюдения и анализи върху специфичните архивни дейности и процеси са открити трайни тенденции за архивите в областта на

управлението на електронни документи и дигитализацията на архивни документи. За целта са използвани годишните отчети на ДАА, както и специализирани справки в новите им информационни системи. На първо място това е ИСДА, а от 2023 г. допълнена с тези, налични в СЕА. В стремежа да се постигне по-обзорна картина и възможност за сравнение, са представени данни от анкетни проучвания и изследвани практики от други държави. Така дисертантът формулира следните си работни хипотези:

1) потребителите на архивна информация се преориентират и все по-често предпочитат да се възползват от предоставяните електронни услуги от архивите – изготвяне на справки и копия, отколкото лично да посещават читалните и сами да издирват интересуващата ги информация и документи;

2) въвеждането на модел за е-Архивиране, като важна и интегрална част от е-Управление, ще е успешен само след унифициране на правилата за архивиране на електронни документи в държавната и общинска администрация;

3) въвеждането на нови технологии и общото състояние на информационната индустрия ще изискват от архивите наличието на огромни ресурси за съхранение, което ще бъде облекчено единствено чрез създаване на унифициран архивен формат;

4) технологичните иновации ще променят не само регламентите и работата на архивите, но ще наложи на архивистите постоянно да повишават своята професионална квалификация;

5) обща тенденция за разширяване на границите на националната система на държавните архиви, които да надхвърлят национално-държавните пространства.

Днес в науката хипотеза е твърдение, което трябва да бъде доказано или отхвърлено. Дисертантската хипотезата от своя страна и представените му съждения са доказателство за конкретни обекти и обстоятелства в българските архиви.

Методология на изследването

Прието е учените да прилагат система от научни методи, като главен двигател в своите изследвания. Научният метод (думата има гръцки произход и означава „изследване, учение, път на познание“) е система от принципи (които се развиват и променят) и с помощта, на които се достига до обективно познание на действителността. Проучвания, обусловени от лични наблюдения, вдъхновение или прозрение (интуиция) ще е крайно вероятно да се възприеме като субективно, несериозно и непрофесионално поведение. Въпреки това, както отбелязва немския писател Ерих Мария Ремарк: „човек живее 75% със своята фантазия и само 25% с фактите – това е неговата сила и слабост“⁵.

В настоящия случай за нуждите на конкретното изследване са приложени следните научноизследователски и емпирични методи: наблюдение, издирване, синтез и анализ на национални нормативни и поднормативни актове, както и други методически документи и указания, действащи и регулиращи материята. Не са пропуснати и разкритите чрез селективен обзор основни стратегически документи на Европейския съюз, на страни-членки на ЕС и други държави.

Приложени са примери за добри практики и опит в областта на електронното управление (е-Управление)⁶ и електронното архивиране (е-

⁵ Боров, Т. Мъдростта на вековете. Мисли, афоризми, крилати изречения и народни мъдрости от тридесет столетия. С. 1979. с. 272

⁶ Под „е-Управление“ следва да се разбира – управление в електронна среда на нормативни взаимовръзки, административни процеси и обслужване на потребители с използване на информационни, статистически и математически модели и методи на обработка на данни, информация и знания. Понятието следва да се разграничава от Електронно правителство (е-Правителство). Е-Правителство се отнася до национални директиви, модели и правила за развитие и поддръжка на електронни системи, решения и практически методи в администрацията за вътрешно и външно административно обслужване и взаимодействие при осигурена хоризонтална и вертикална координация, стандартизиране и ефективност на електронни услуги (е-услуги) в администрацията. В този контекст е необходимо да се разкрие значението и понятието на „е-услуга“ – административно обслужване в електронен формат, който не само е паралелен, но може и да замества съответстващ (административен) процес с използване на документи на хартиен или друг носител.

Архивиране)⁷ с обосновка на проучени проблеми и основни теоретични концепции, основаващи се на съвременни архивни практики. Обследване на научна литература, издания и публикации в областта на архивистиката и документалистиката.

Не на последно място са привлечени резултати от емпирични изследвания – онлайн анкета, вътрешни справки и онлайн наблюдение, установяващи факти от наличен „*empiricus*”⁸ в архивната практика.

Ограничения на изследването

Дисертационния труд има и своите специални ограничения. Те са наложени поради няколко причини. Първата е да се отвлече вниманието на читателя с прекомерно много теми, данни и сведения за тях. Втората е да се спазят изискванията за оформление.

Ето защо в дисертацията не се разглеждат опита и достиженията на други ведомствени и научни архиви в България. Аналогично са изключени въпроси свързани с 3D дигитализацията, изкуствен интелект (ИИ), киберсигурност и работата със секретни документи, на първо място поради тяхната комплексност и защото са поле за бъдещи изследователски мисии.

Административните процеси се оптимизират така, че администрацията да предоставя максимално ефективно обслужване с минимални административни ресурси (заявители, получатели, време, технически/финансови средства и др).

⁷ Включва процесите по създаване, управление, експертиза, опазване и съхранение на електронните документи в държавните институции, както и предаване, опазване, съхранение и използване на ценните електронни документи в държавните архиви.

⁸ Според посочения превод на **Бойчев, Г.** Юридически латинско-български речник. С., 2007, с. 250 следва да се възприеме като „основан на опита” или още в превод като „емпиричен”.

II. Структура и съдържание на дисертационния труд

Структура на дисертацията

Общият обем на разработката е 208 страници, от които 181 страници са основен текст. Използвана литература е с обем от 26 страници, която стартира с 3 броя непубликувани източници; 57 на брой нормативни и стратегически документа; 79 броя публикации на български и чужди изследователи; и 135 броя линкове с хипер активни връзки към разнородни свързани с темата онлайн източници. Включително се прилага използван терминологичен речник с дефиниции и съкращения. В него са отбелязани използваните 75 броя български акроними и 31 броя на английски език; и 10 броя технологични дефиниции на две страници. Текстът съдържа 7 броя таблици и са приложени 43 броя фигури.

Съдържание на дисертацията

В структурно отношение съдържанието на дисертацията се групира в четири отделни глави с обща хронологическа граница от края на XIX в. до днес.

Уводът на дисертационния труд дефинира целите, задачите, предмета, обекта, методиката на проведеното научно изследване и предлага основните работни хипотези на дисертанта.

Първа глава, като отправен момент в изследването, има за цел проучването на историческото развитие на архивното дело в страната и нормативното му уреждане, разглеждайки информационния ресурс или т. нар. „национална памет”, която българските архиви като институция и администрация с публични права събират, опазват и предоставят за ползване. Аналогично в първата ѝ подточка (1.1) от нея са представени основните аспекти от устройството и главните принципи при изграждането на архивното дело в страната. Струва си

да се маркира, че е отредено място за основните исторически моменти в развитие на идеята за изграждане на Национален архивен фонд с най-ценните и важни документи на държавата, преминавайки през определени стъпки в усъвършенстването на научно-справочния апарат на архивите към него. Особено използвайки възможностите на машините.

За архивната колегия в България навярно тази глава ще представлява едно своеобразно „пътуване” назад в годините към професионалното себепознание, а за студентите–хуманитаристи и за по-широката аудитория – възможност да се докоснат до непознатото или поне малко познатото.

Следващата структурна точка (1.2) е свързана с „автоматизацията” в българските архиви и сродни международни програми, и опит, осъществени в областта. Анонсирани са детайли от историческото и техническо осигуряване на архивите за повече от четири десетилетия. Приведени са практически примери от информационни продукти, създадени във времето за нуждите на българските архиви – Информационна система на архивите (ИСА) и Автоматизираната информационна система на архивите (АИСА), Информационна система на държавните архиви (ИСДА) и Национален електронен регистър на архивите (НЕРА), за да се разкрият възможно най-много важни за тях детайли. Обръщайки внимание на промените в традиционната работа на архивистите и ресурсното обезпечаване на цялостния процес по изграждането на тези системи. Чрез наблюдение са разгледани различни вътрешноведомствени документи (стратегии, доклади, планове, програми и пр.), за да се открият най-точните моменти за всички изследвани процеси. Практически най-малко внимание се обръща на НЕРА, защото както е видно в академичните среди, „Попълването с данни на регистъра през годините се случва много трудно”⁹, а „политиката на ДАА по отношение на НЕРА и неговото попълване не е особено успешна”¹⁰. Пет

⁹ Петкова, Ст., Атанасов, Х. ИКТ, Дигитализация и достъп до архивните документи в България (мисли, практики, надежди). София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2023, с. 231. ISBN: 978-619-185-590-2; Електронно издание: ISBN: 978-619-185-591-9.

¹⁰ Пак там на с. 232

години след пускането ѝ в експлоатация, тя става обект на научен интерес¹¹. Нейният обхват и предназначение я оставят встрани от темата.

Логически структурата на главата продължава с точка (1.3), която е отредена изцяло на съществуващата в момента Информационна система на държавните архиви (ИСДА). Представени са системните усилия, довели до създаването ѝ, също така и извършените стъпки в усъвършенстването на научно-справочния апарат на архивите, увеличавайки информационната му стойност чрез прецизиране на данните.

Практически до 1993 г. се правят още опити за създаване на електронен масив от каталожни описания с помощта на УПДМЛ, а след това и на тематични картотеки в автоматизиран вид в Централния държавен архив (ЦДА). Следващата 1994 година е специална и за архивите с това, че те получават първото си оборудване (общо 33 персонални компютъра от клас „Intell 486”), като с тях е подпомогнато внедряването на началната версия на АИСА. На следващата година е приета ѝ дългосрочна стратегия за внедряване на ИКТ в системата на държавните архиви, включваща три основни етапа:

1. Пълно изграждане на АИСА;
2. Изграждане на Автоматизирана система за управление на архивните процеси (АСУАП);
3. Изграждане на Машинночитаем архив (МЧА).

Работата по първия етап генерира централизираната база данни (ЦБД) на АИСА по три основни архивни справочници: „Фондова наличност”, „Инвентарни описи” и „Каталози”, продължено от изграждане на нови като „Частични постъпления”, „Спомени” и „Лични фондове”. Естествено, всичко това обуславя

¹¹ Игнатова, А. 2018, Регистрация на документите от Националния архивен фонд, съхранявани в музеите (основни аспекти). – В: Музеи и общини 2. Сборник материали от Национална научна конференция „Музеи и общини”, проведена на 30 и 31 март 2017 г. в град Трявна. Велико Търново: Фабер, 2018, с. 214-227.

острата необходимост от разработване на поднормативна уредба (работни инструкции) за съхранение, опазване и използване на информационните масиви на АИСА и обмена на данни с ЦБД. Фактически от 1997 г. архивите се отказват от приетата стратегия, поради липсата ѝ на визия за развитието на ИКТ.

Няма как да не се допусне, че това е свързано с политическата криза в България (Януарските събития) от 1996 – 1997 г. Напомняме, че това е период от съвременната българска история, свързан с масови протестни шествия в София, прерастнали в размирици и щурм на сградата на Народното събрание. Фактически България изпада в дълбока политическа и финансова криза. Хиперинфлацията в страната води до фалит на 15 банки и унищожаване на спестяванията на огромното мнозинство от българите¹².

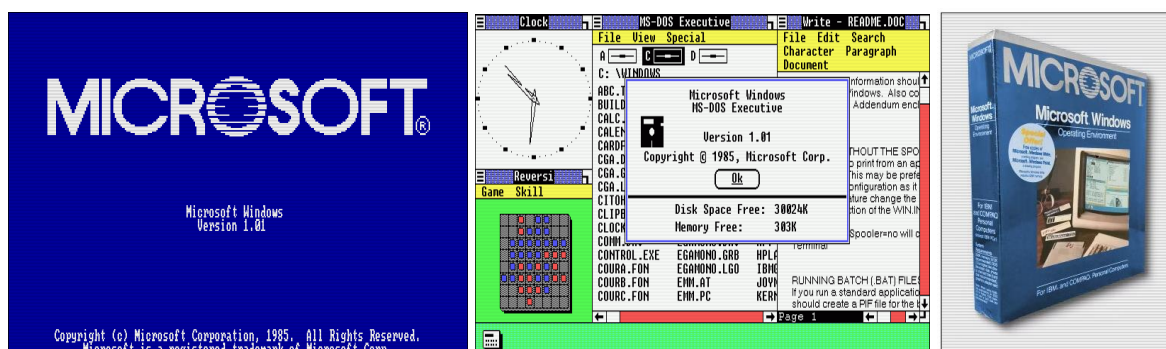
Архивите не остават незасегнати от този вътрешен „срив“ на държавата. Практически това води след себе си до намаляване интензивността на въвеждане в базите данни през следващите две години, а през 1999 г. се закрива основната ИТ структура в архивната система – Центъра за архивна информация (ЦАИ), създаден във Велико Търново. Дейността е наследена от създадения на следващата година отдел „Автоматизация“ в ЦДА и работна група в Централния военен архив (ЦВА) и до неговото реструктуриране. Малък пробив е постигнат през 2001 г. с реализирането на комплексен проект на Министерство на финансите за автоматизация на финансово-счетоводната дейност, включващ доставката на над 30 бр. компютри с операционна система Windows 1.0¹³ и счетоводна програма „AsWin 1.0“. Окабеляване и оборудване с 2 сървъра за стартиране на локална компютърна мрежа със 17 работни станции в София и антивирусен софтуер.

Маркирането на всичко това беше наложително, защото този момент може да се възприеме като началото на поэтапното осигуряване с достъп до интернет в системата на държавните архиви в България. Пътувайки назад във времето ще е

¹² Изумително, но практически средната заплата пада до стойност, равняваща се на едва 5 щатски долара.

¹³ Американската компания „Microsoft“ пускат „Windows 1.0“ на 20 ноември 1985 г. като среда, работеща върху MS-DOS. Програмата добива репутацията на най-популярната настолна операционна система в света. По повод нейната 35-ет годишна употреба е изготвена интересна статия на: **Edwards, B.** 35 Years of Microsoft Windows: Remembering Windos 1.0“. [онлайн]. [Прегледан 17.02.2024]. Достъпен от: [35 Years of Microsoft Windows: Remembering Windows 1.0 \(howtogeek.com\)](https://www.howtogeek.com/35-years-of-microsoft-windows-remembering-windows-1.0/)

удачно да се представи и графичен изглед от потребителският интерфейс от този период (виж фиг. № 1).

Фигура 1. Екранни снимки от Windows 1.0

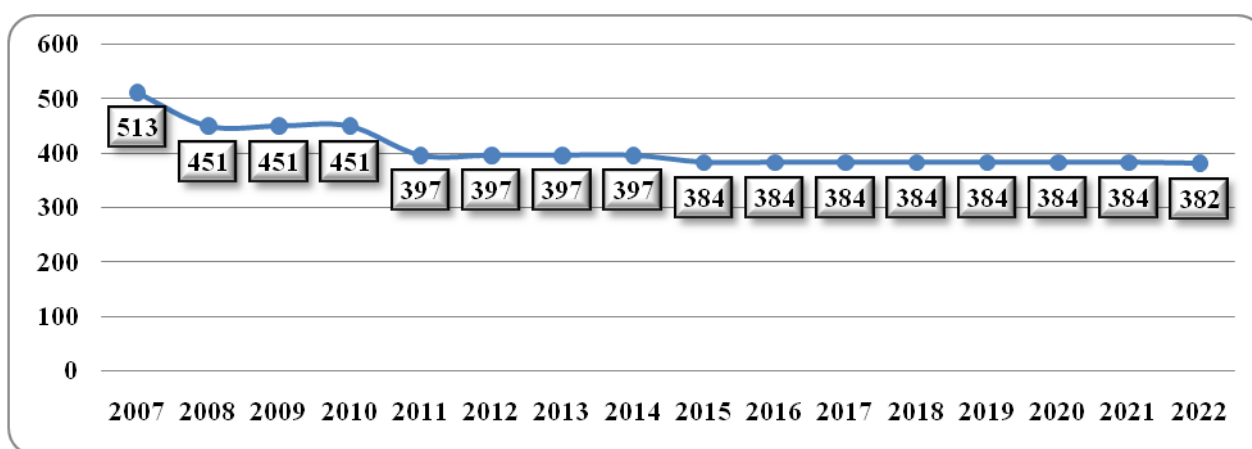
На практика от момента на внедряване на АИСА през 1994 г. до прекратяването на дейността по въвеждане на данни в базата ѝ, са натрупани над 5 милиона записа със справочна архивна информация, което съставлява 74% от тяхната фондова наличност. В тази бройка са включени и прехвърлените и адаптирани записи от предишни периоди. Не случайно и най-важно условие на архивистите към бъдещите разработчици на ИСДА е било включването на всички натрупани до момента от АИСА данни.

Голяма част (над 90%) са успешно мигрирани в новата информационна система и се използват за експедитивно обслужване на гражданите и подпомагане на пряката служебна дейност на архивното ведомство. По тази приоритетна задача всички държавни архиви в страната са извършили проверка на архивните си фондове, за да прецизират и допълнят съответните данни от отчетната регистрация. Всичко това съществено допринася за по-бързото и по-точно намиране на търсените документи.

В стремежа си държавните архивите да повишат качеството на своите записи, същите са преминавали през още един етап на планова вътрешна проверка, но поради липсата на достатъчен кадрови ресурс, дейността първоначално е редуцирана, а след това и окончателно прекратена.

Причината може да се търси и в човешките ресурси в архивите, които прогресивно намаляват в годините. Освен споменатото дотук, ще се посочи и

пряка фактология. От 513 щатни бройки през 2007 г. се стига до 382 души през 2022 г., което е постигнато с ритмични съкращения на персонала и свеждането му до „санитарен минимум”. Според елементарната математика, това са 131 броя експерти, специалисти или технически лица или намаляване средно с по 8 човека на година. Идеален пример в това отношение е Държавния архив във Видин, който за този период е претърпял редуциране на щата си със завидните 75 %. Общата картина по този показател е ясно изразена със следващата приложена графика (*фигура № 2*):

Фигура 2. Разпределение на щатните бройки в архивите

Очертани са и други проблемни области, които възпрепятстват развитието на тази система. Анализът показва, че сред слабите страни в този аспект са дългия срок за цялостното попълване на базата данни, недостатъчният кадрови персонал за планомерното попълване в системата, работа под натиск за изпълнение на крайни срокове и силно ограничени технологични ресурси. Това е показателно, че все още съществуват слабости в организацията, актуализацията и постоянното поддържане на тази база данни.

За силни страни са изведени примери като натрупан професионален опит в работата с информационни системи; възможността за онлайн достъп на потребители до централизираната база на справочния апарат на всички архиви; осъществяване на самостоятелно търсене на ретроспективна информация в ИСДА; структуриране на дескриптивни данни, съгласно международния стандарт

„General International Standard Archival Description” (ISAD (G))¹⁴ в пет йерархични нива с различна степен на детайлност и взаимовръзка между тях.

Този вид стандартизация отдавна интересува архивната общност и по темата се откриват интересни изследвания на архивисти¹⁵. За точност ще посоча, че нивата са: „Архив”, „Архивен фонд”, „Инвентарен опис”, „Архивна единица” и „Документ” и не на последно място с доразвиване на нейни функционални особености (движение и съхранение на документите), за да отговаря на изискванията на информационно общество (ИО) за обслужване в „електронни читални” и на „едно гише”.

В този контекст, широко коментирана е европейската практика на конверсия на наличния справочен апарат. Конвертирането на съществуващите печатни, машинописни или ръкописни източници в дигитални форми отдавна е водещ приоритет в много страни. България не е изключение от тях. За да се представят повече данни е проведено изследване и са приложени данни от наблюдението. Стига се до заключение, че достигането до фаза на сто процента използване на научно-справочния апарат в Интернет, преминава само и единствено през дългия и понякога твърде монотонен път на работа по инвентарните описи, справочници и каталози. Не случайно авторитени изследователи като проф. Петкова определят, че: „А какъв е общият обем на архивните документи в страната, е трудно да се каже...”¹⁶, въпреки посветените множество проучвания по темата.

Изложението на главата продължава с нова точка (1.4), проследяваща процесите по изграждане на дигитален архив на Държавна агенция „Архиви”. Аналитично и фактологично са представени данни и резултати от дейността на

¹⁴ ISAD (G) е създаден през 1994 г. от МСА и е внедрен през 1999 г. Предоставя правила за дескриптивно каталогизиране и описание на архивни материали и намира употреба във Франция, Германия, Естония, Кипър, Литва и др. Друг стандарт, който е необходимо да се отбележи е „Encoded Archival Description” (EAD), инициран от Университета на Калифорния и Бъркли през 1993 г. за кодиране на МЧД и материални запаси, регистри, индекси и др.

¹⁵ **Пискова**, М. Международен стандарт за архивно описание ISAD (G) и българският стандарт за архивно описание. В: Арх. преглед, 1997, кн. 1-2, с. 47-56.

¹⁶ **Петкова**, Ст., **Атанасов**, Х. ИКТ, Дигитализация и достъп до архивните документи в България (мисли, практики, надежди). София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2023, с. 133. ISBN: 978-619-185-590-2; Електронно издание: ISBN: 978-619-185-591-9.

архивите в областта на дигитализацията като последна стъпка от автоматизацията им.

Дигиталният архив е логически свързан с ИСДА и се базира на единни критерии, принципи, изисквания и инструкции за подбор, изготвяне, проверка и корекции на дигиталните обекти, регламентирайки в детайли работните процеси. Неслучайно външната изследователска оценка, която намирам за обективна е „Това, което е по-важното в случая, е, че архивите работят по ясни правила и те са разписани в нарочни документи, които са напълно публични.”¹⁷ Цялата група инструкции, както и самата концепция за изграждането на дигитален архив на ДАА, са прецизно изготвени от архивиста Николай Марков. Документите са „ясно свидетелство за методиката, възприета в държавните архиви.”¹⁸

За целите на настоящия труд ще се използва дефиницията за дигитален обект, дадена от архивите в Методическия кодекс от 2013 г., според която „дигитален обект“ е „съвкупността от всички файлове с дигитални образи, представящи един отделен източник в неговата цялост. Един дигитален обект може да се състои от един или повече файлове с дигитални образи”¹⁹. По отношение на дефиницията за „дигитален образ“, това е „дигитално кодирано представяне на визуалните характеристики на един източник”.

В настоящата дисертация дефиницията се използва за обозначаване на отделен файл с образ на съставна част на източника (например отделна страница). Дигитален мастер образ е висококачествен обект за дългосрочно запазване, от който може да се изготвят производни дигитални образи.

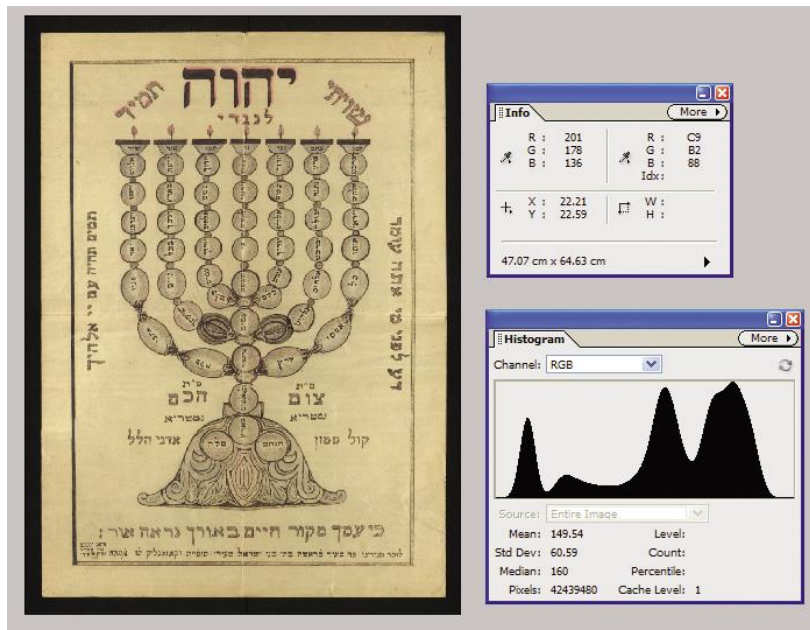
Един от многото обективни показатели за качеството на дигиталните образи е по отношение на тоналността на хистограмата на образа. За яснота и по-добра визуализация ще се представи фигура с изготвен в архивите дигитален образ, отговарящ на посочените стандарти. За по-тесните специалисти по

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Пак там.

¹⁹ Методически кодекс, София, 2013 [онлайн]. [Прегледан 13.02.2024]. Достъпен от: https://www.archives.government.bg/519-%d0%9c%d0%b5%d1%82%d0%be%d0%b4%d0%b8%d1%87%d0%b5%d1%81%d0%ba%d0%b8_%d0%ba%d0%be%d0%b4%d0%b5%d0%ba%d1%81,2013-%d0%b3

дигитализация ще е видно разпределението на пикселите в приложената на фигурата долу и хистограма²⁰:

Фигура 3. Дигитален образ с добър тонален обхват

Един практически пример, който остава нерешен от българските архиви остава за метода на унифицирано представяне на цветовете на образите между различните устройства – скенери, монитори, принтери.

Архивният опит и практика препоръчват да се използва система за управление на цветовете, което ще осигури еднакво или поне много близко цветно представяне на образите, независимо от разликите в характеристиките на устройствата. В своето изследване архивите определят, че „един от най-разпространените подходи за управление на цветовете е International Color Consortium (ICC).”²¹.

Анализът е показателен за това, че Дигиталният архив реално е „фундаментът” консолидирал, както създаването на публичния имидж на

²⁰ Хистограмата е диаграма, показваща разпределението на стойности на пикселите в образа между ниво „0“ – черно в крайната лява част, и ниво „255“ – бяло в крайната дясна част. Тя може да представя в една съставна диаграма цялата информация (RGB хистограма), индивидуалните цветни канали или осветеността. Най-важна за крайната оценка на образа е съставната RGB хистограма.

²¹ **Методически кодекс**, София, 2013 [онлайн]. [Прегледан 13.02.2024]. Достъпен от: <https://www.archives.government.bg>

българските архиви чрез дигиталните колекции в платформата „Архивите говорят” и публичната част на ИСДА, така и за осъществяването на самото е-Архивиране.

Въпреки, че в определени среди и до днес дигитализацията се определя като „бутиковата” дейност, точно тя довежда до пълната автоматизация на научно-справочния апарат в архивите и е осигурила най-добрата онлайн достъпност до „оригиналите”. Тази тема не е останала встрани от академичните интереси и е генерирала няколко детайлни изследвания, които могат да допълнят общата представа²².

Фактът, че ролята на консервативни институции, като архивите се е променила, се демонстрира и от това, че през последното десетилетие такива институции са се трансформирали от пасивни пазители на паметта, в активни „точки” за достъп до цифровото културно наследство. Подчертана е необходимостта архивистът да намери баланс между достъпа до документите и защитата на личната тайна, националния интерес и авторското право.

Очертани са няколко основни проблемни области, които възпрепятстват развитието на дигитализацията на централно ниво в архивите и те са: липсата на подходяща инфраструктура; недостатъчната обезпеченост със сканираща техника и недостиг на кадри, които отделните архиви могат да отделят за тази дейност. Не на последно място е и необходимостта от тяхното обучение, защото това е специализирана дейност, нямаща връзка със стандартните методи за работа.

В самата дисертация са поместени и други данни в графичен и табличен вид, схеми и графики, разкриващи дигитализацията на архивни документи като релевантен съвременен етап от развитието на технологичната и информационна база на архивите в България.

²² **Нейкова**, А. Стратегии, политики и проблеми във връзка с дигитализацията на информационните ресурси на архивите. В: Арх. преглед, 2016, кн. 2. с. 90-99.

Също така и: **Нейкова**, А., **Христева-Панджекова**, Р. Архивите във виртуалното пространство [учебно помагало]. [онлайн]. [Прегледан 14.02.2024]. Достъпен от: <https://www.electronic-library.org>

Втора глава представя в исторически план нормативното осигуряване на е-Управление и неговото под ниво – е-Архивиране, както и тяхното въздействие върху архивното дело (т. 2.1). Хронологически са изследвани и представени общовалидни и специфични нормативни и поднормативни актове, регламентиращи в детайли спецификата на материята. Акцентът тук е насочен към новите моменти, настъпили в резултат на технологичния прогрес на съвременното ИО. В тази част (т. 2.2) са демонстрирани серия от примери към анализа в текста, както и връзки към всяка информация. Целта е да се представят и отразят промени, очаквания и изисквания в тази област.

Главният извод в нея е, че технологичният прогрес налага непрекъснатата и високоскоростна еволюция на техническите системи в тяхната цялост. Промените се отразяват непосредствено върху нормативната база, образователния ценз, финансовите ресурси, енергийната ефективност, етичните норми и др., които задължително трябва да се усъвършенстват с кореспондиращи темпове. Ето защо се застъпва мнението, че трайното запазване, съхранение и използване на основния ни информационен ресурс – документа, винаги ще се нуждае от архивистите.

Въпросите за обучението по архивистика, компетенциите, които съвременните архивисти трябва да притежават предвид предизвикателствата на новите технологии и нарастващите очаквания на управленските фактори и на обществото като цяло, също намират място в тази глава.

Всъщност тази подтема от дълго време е в полезрението на академичната общност. Разработките на видни учени са напълно показателни и задължителни за преглед при обзор на темата²³.

Третата глава е най-обемна, защото е специално отделена за е-Архивиране в зората на новата „дигитална ера“. Поставен е акцент върху историческото му развитие и неговата бъдеща роля. Отправна точка са електронните документи (т.

²³ **Нейкова**, А. 2019, Компютърна архивистика и предизвикателствата за архивната терминология. –В: Димитров, Д. (съст.), *Империи и имперско наследство на Балканите: сборник в чест на 70-годишнината на проф. Людмил Спасов*. Т. 2, *Ново време и Съвремие*. Пловдив: [Фондация Българско историческо наследство], с. 501-521.

3.1), като основно предизвикателство пред българската архивна система и необходимостта от технологичен модел за тях. Изведена е дефиниция за електронен документ и неговите характеристики, като е представена и авторската теза по този въпрос. Изследвано е тяхното начало, развитие във времето и е очертана бъдещата визия на българските архиви в тази посока, на база техните стратегически документи.

Важно е да се отбележи, че в българското документознание темите за електронните документи и електронното архивиране са все още слабо изследвани проблеми.

Допустимо е да се очаква, че тяхното подценяване или negliжиране е способно да генерира силата за тяхното превъръщане в „бели петна” от историята за държавата. Вероятно поради това може да се открият примери за желанието на българските архиви да внедрят модел за е-Архивиране.

Този архивен приоритет е лесно проследим в стратегическите документи на архивите. Примерите са Стратегия на Държавна агенция „Архиви” (2013 – 2015), Стратегия на Държавна агенция „Архиви” (2016 – 2020), както и в последната ѝ версия с хоризонт от 01.06.2021 г. до 31.12.2026 г. Списъкът с тези документи е задължително да се допълни с първия архивен проект на Стратегия на Държавна агенция „Архиви” за е-Архивиране (2014 – 2016), който е изготвен на основание чл. 9, ал. 2 от Закона за Националния архивен фонд (НАФ) и в изпълнение на Заповед № 15789/06.08.2020 г. на председателя на Държавна агенция „Електронно управление“ (ДАЕУ).

Междуведомствената работна група от служители на двете ведомства подготвиха и публикуваха на Портала за обществени консултации на Министерски съвет (МС) проект на Наредба за условията и реда за опазването, съхраняването, достъпа и използването на ценни електронни документи в държавните архиви, която доразвива разпоредбите на Закона за НАФ относно условията и реда за съхранение и използване на ценните електронни документи, но остава неприета.

Вероятната причина ще открием в заключителните ѝ разпоредби, които декларират нейното изпълнение само след осигуряването на целево финансиране от Министерски съвет.

Последният пример в тази посока може да се види през 2021 г., когато е стартирана работата по дейност 1 „Създаване на единна нормативна и методическа база за е-архивиране“. В изпълнение на поддейности 1.1 и 1.6 са сформирани нови работни групи от вътрешни експерти, подпомагани и консултирани от външни експерти – за изготвят проект за изменение и допълнение на Наредбата за е-документи и проект на Стратегия за развитие на е-Архивиране в Република България с хоризонт до 2030 г., в съответствие с Актуализираната Стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2019 – 2025 г.

Резултатът от тяхната целенасочена политика ще очаква своето легализиране през тази година. За да се детайлизира ще се посочи пряк резултат от изпълнението на чл. 52 от Закона за Националния архивен фонд (ЗНАФ). Съгласно него е представен и проект на постановление за приемане на Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхранението и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции.

Проектът на Наредба по реда на чл. 52 от ЗНАФ цели създаването на единна нормативна регламентация за организиране, обработване, експертиза, съхранение и използване на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции. Също така да се достигне до правното дефиниране на критериите за определяне ценността им, понятията „електронен архив“ и „електронно архивиране на документи“, както и изискваните атрибути при предаването на ценните документи, включително електронните, в държавен архив.

С новата наредба е разширен обхватът на методическата и контролна дейност от страна на държавните архиви в държавните и общинските институции с включването на електронните документи.

Според информацията на Портала за обществени консултации на МС, нейната целева група са „всички заинтересовани“, а сферата ѝ на действие

обхваща цялата държавна администрация. Със самото прилагане на наредбата ще се очаква да се доведе до организиране и проследяване на целия жизнен цикъл на електронните документи (създаване, управление, съхранение, използване, предаване или унищожаване), с цел гарантиране на тяхната автентичност, надеждност и използваемост, както от страна на държавните и общинските институции, така и от самите архиви.

От приложения проект на доклад до г-жа Мария Габриел, заместник министър-председател и министър на външните работи се оказва, че с проекта на Постановление на Министерския съвет не се предвижда въвеждането на норми от европейското законодателство, поради което не се налага изготвянето на справка за съответствие с европейското право. Това е задължително условие съгласно чл. 35, ал. 2, т. 5 от Устройствения правилник на Министерския съвет и на неговата администрация (УПМСНА). Също и това, че по проекта на акта е извършена частична предварителна оценка на въздействието. Според нея, предложеният проект не води до въздействие върху държавния бюджет. По последното е възможно да се поспори, още повече че в администрацията няма създаден електронен учреденски архив, или тяхната връзка с архивите. Дано не настъпи „*fictio iuris*” или юридическа фикция²⁴, т.е. приемане като съществуващо нещо, което не съществува, въз основа на едно правно разпореждане.

Специфичната тема, която третата глава на дисертацията изследва, е продължена от тази за Системата за електронно архивиране (СЕА) – т. 3.2.

Тя лесно може да се определи за другата основна в дисертацията. Отделянето на повече внимание върху внедряването на всеки един информационен продукт ще постави началото на нови ИТ инициативи в една институция, свързани с подобряването или нейното изграждане от нула (при най-лошите сценарии) на информационната инфраструктура. Най-малко тя ще включва компютърната мрежа, сървърно оборудване, методи за миграция на големи бази данни и повишаване сигурността на информацията. Това е риск, който следва да се оцени внимателно, защото може да доведе до спиране на други дейности поради пренасочване на финанси или други материални ресурси.

²⁴ Бойчев, Г. Юридически латинско-български речник. С., 2007, с. 169.

Балансът е деликатен, особено при нестабилна вътрешно политическа обстановка, хронична липса на финансови средства и постоянно кадрово текучество.

За да се изведе пълна представа за нагласите на служителите в архивите са представени примери от две вътрешни проучвания в архивите проведени през 2022 г.

Първо, участието на ДАА в проведеното от Института по публична администрация (ИПА) трето национално проучване на нагласите на служителите в държавната администрация. Или „Барометър на ангажираността“, по модела на The Civil Service People Survey – въпросник за оценка на ангажираността, който повече от 10 години се прилага в публичната администрация на Великобритания. Проучването е представително по отношение на всички демографски и организационно-административни променливи. Прегледът на данните от доклада с показателите за ДАА показва, че те са близки до базовите стойности в държавната администрация. Изложените данни отчитат спад в нивото на високо ангажираните служители през изминалите две години (2020 г. – 74, 2022 – 70).

Похвално е, че Глобалният индекс на ангажираността за ДАА през 2022 г. (70) се доближава до средния за цялата администрация (73), което показва, че нивото на ангажираност и мотивация сред служителите е задоволително. Повечето от останалите индекси имат сходна или малко по-ниска стойност към средните показатели за администрацията, която обаче не представлява сериозно отклонение. Статистически значима разлика се откроява единствено по отношение на факторите „Лидерство“ (-13) и „Ресурси и натоварване“ (-7), което вероятно се дължи на по-ниското възнаграждение на служителите в архивите в сравнение с други администарации.

През 2022 г. в изследването е включен и измерен индексът на благополучието. Идеята, върху която този индекс стъпва, е че ангажираните с работата си хора се чувстват по-щастливи и доволни от живота си като цяло. Индексът обхваща 5 различни аспекта на благополучието, а наименованието му е PERMA2 . Индексът на благополучието (80) бележи само три пункта разлика със средния в цялата администрация (77), което показва удовлетворителното ниво на мотивация в работната дейност в Агенцията.

Посоченото по-горе ще се допълни с примери от въведената Общата рамка за оценка (CAF) в българските архиви. Според данните за 2023 г., анкетата е попълнена от 162 на брой служителите, което практически са само 45% от целия персонал. Само за сравнение – тази през 2019 г. е попълнена от 227 или 60%. Това е ясен първи показател за настроението на българските архивисти. Анкетата се попълва изцяло анонимно. Общият брой на въпросите е 66, което допълнително се явява фактор за намаляването на броя попълващи.

На въпрос дали се „Модернизират архивите технологично?“ са посочени резултати, които са красноречиви за вътрешната самооценка на архивистите (виж *фигура № 4*).

Фигура 4. Отговори от анкета на САФ за 2023 г. в ДАА

Също конкретна линия на мнение се дефинира при въпрос дали „Архивите се управляват с визия за бъдещето?“. По него архивистите посочват „смело“ своята самооценка. Виж долу (*фигура № 5*).

Фигура 5. Отговори от анкета на САФ за 2023 г. в ДАА

Другите емпирични данни от анкетата са включени в дисертацията и също представляват интересен материал за изследване с възможност да се проследят още вътрешни взаимовръзки в архивната система на България.

Съществува обаче и специфика, проявяването на която най-общо може да се проследи в следните насоки (т. 3.3): „Какво да пазим?“, „Как да го отразим?“, „Как да съхраним?“, „Как да докажем?“ и „Как да достъпим (т. 3.4)?“ Именно те поставят под съмнение професионалната компетентност и идеята за съществуване на вечен ценностен депозит, от който да се възстановяват продуктите на човешкия интелект и постиженията на нашите предшественици. Особено в българските архиви. Нещо повече – отчита се необходимостта от задълбочаване на изследването върху генезиса и същността на е-документ. От гледна точка на запазването на културното и историческо наследство на българската държава, е важно да се отбележи, че това наложи по-детайлното му представяне в дисертацията.

Следва да се има предвид и фактът, че за осъществяването на е-Архивиране се предполага да се разкрият специфичните особености, характерни за технологичната среда, с която се създават самите е-документи. Това би позволило да се обвърже значението на информацията по-ефективно и да се реконструира отразената в документите действителност.

Въпреки общата тенденция границите на архивната система да се разширяват и да надхвърлят национално-държавните пространства, а в обществото и неговите организации, иманентно е заложен принципът на орална и писмена единност. Възможно ли е да има съзнание, ако няма памет? Въпросът, който темата поставя, е доколко това е осъзнато – както като научно обговаряне на вече изградени социални и културни (информационни) модели, така и като целенасочени действия за развитие и разрастване на информационната глобализация. Ето защо всичко това е обособено в отделна точка от съответната дисертационна глава (т. 3.6).

Преходът към информационно общество засяга всички основни области – стандарти, технологични и комуникационни средства, нагласи, очаквания и умения на потребители. Променя се начинът, по който обществото участва в процесите по създаване на документи и по който се отнася към тях. Няма да има полза от отделни самостоятелни инициативи в някоя от основните области на дейност, ако те не са обвързани със стратегии и практики за промяна в останалите – например да се развиват нови средства за дългосрочно опазване, когато липсват нови стратегии и критерии за идентифициране и подбор на „ценни“ документи и не са развити средства за адекватния им трансфер в архивните институции и обратно.

Също така, няма особена полза да се развиват нови технологични средства за осигуряване на подходящ достъп до новите документи, ако те не са приети и опазвани по необходимия за тях начин. Това от своя страна изисква реализирането на ефективни форми на сътрудничество между архивните институции, националните правителства, професионалистите в областта на информационните и комуникационни технологии, бизнеса и потребителите. Налични са спорадични инициативи на отделни институции, насочени към решаване на един или друг проблем от посочените области, които не са внимателно планирани в рамките на цялостни стратегии и политики, не са съобразени със съвременните изисквания и стандарти, не отчитат промените в обекта на дейност и в профила на потребителите. Освен това, те не са достатъчно

ресурсно обезпечени, могат да се окажат не само безполезни, но и да попречат на архивите в изпълнението на техните задачи.

Четвъртата глава е разработена с цел да се представят електронните услуги в българската архивна система в тяхната специфична обвързаност с електронните документи и електронното архивиране.

В първата точка от нея (4.1) се разглеждат видовете автоматизирани услуги, проследяват се потребителските нагласи (т. 4.2), презентират се новите инструменти за достъпност (т. 4.3), средствата за оповестяване и реклама (т. 4.4). Отреждайки място на това как те са променили професията на архивиста през последното десетилетие. В подкрепа са приложени различни източници с информация, с която се цели да се създаде един по цялостен поглед върху това, което българските архиви предоставят като резултат в Интернет пространството.

Първата стъпка в посока използването на информационен ресурс от архивите ще бъде в извършването на търсене. В тази връзка е приложена фигура (фигура № 6), която дава представа за възможностите в тази посока. Получени резултати могат да се поръчат като дигитални копия, за които се заплащат определени държавни такси.

Фигура 6. Схема с възможностите за търсене от страницата на ДАА

Основните възможности за поръчка са свързани с портал предоставящ навременна информация, достъп до електронни услуги и начини за електронна комуникация. Той е създаден през 2014 г. в рамките на проект „Подобряване качеството на комплексното административно обслужване, чрез въвеждане на електронни услуги за предоставяне на специализирани услуги на потребителите на архивна информация – администрацията, физически и юридически лица чрез надграждане на съществуващата информационна система на държавните архиви (ИСДА)”, в изпълнение на договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по ОПАК № 13-32-5/24.02.2014 г.

Нейните ключови моменти са разкрити в дисертацията, но този, на който ще се обърне внимание тук, е въвеждането на онлайн възможност за заплащане на услуги с банкова карта чрез виртуален ПОС терминал. Това значително облекчава плащанията на място за хора, свикнали с безхартиен начин на заплащане на ползваните от тях услуги. Също така и възможността за отдалечен достъп и поръчка на девет е-услуги на архивите.

Вътрешният процес на обработване на е-услугата практически стартира след успешното регистриране на заявление в деловодната система на архивител. Заявителят получава съобщение на посочената от него електронна поща, със съдържание на информация за: уникален регистров идентификатор (УРИ) на заявлението в деловодната система на ДАА, датата на регистриране на заявлението и уникален цифров код за достъп. С тази информация заявителят може да проследи работата по своя документ от секция „Състояние на услуга” в портала. Последващите действия в хода на обработката на заявлението, са регламентирани в ЗНАФ, Наредбата за реда за използване на документите от националния архивен фонд и Правилника за реда и организацията на използването на архивни документи в ДАА. В случай, че заявлението има недостатъци (некоректно попълнен текст, липса на данни за изготвяне на услугата и др.), заявителят се уведомява, с указание да отстрани недостатъците в тридневен срок (чл. 30 от АПК). На следващата страница (*фигура № 7*) долу са представени две екранни снимки.

На тази в ляво е показана възможността за проверка състоянието на услугата, а на тази в дясно наименованията на 9 електронни услуги.

The screenshot shows a web interface for DA services. On the left, there is a 'Състояние на услуга' (Service Status) section with a form to track document work. On the right, under the heading 'Услуги' (Services), there is a table listing 9 services with their respective IDs and status indicators.

Наименование	Статус
Издаване на читателска карта - 2891	Активен
Издирване на архивни документи и изготвяне на писмена справка - 220	Активен
Изготвяне на експертиза на документи за консервация и реставрация - 2448	Активен
Микрофилмиране на документи съхранявани извън Националния архивен фонд - 2449	Активен
Използване на архивни документи в читалня - 284	Активен
Изготвяне на препис-извлечение от архивни документи - 1280	Активен
Изготвяне на копия на архивни документи - 1049	Активен
Възпроизвеждане на архивни документи - 423	Активен
Издаване на удостоверение от Държавния военноисторически архив - 1509	Активен

Фигура 7. Схема с портала за е-услуги на ДАА

Логично е да се очаква, че потребителските нагласи към архивите ще са насочени към това да се осигури улеснен достъп до публичното съдържание на информация и разбира се, той да е безплатен. Търсим ли технически слабости и грешки, ще открием такива при системата за електронни услуги, която ще е основен инструмент за поръчването на електронните документи.

В архивите вече постъпват оплаквания от външни потребители за неуспешни опити за отворяне на платформата; визуализация на грешки при преглеждане на регистрирани заявления; невъзможността да се насочват регистрирани заявления за е-услуги през деловодната система на архивите, ако в тях има прикачени файлове; и не на последно място и необходимостта от сертификати за ползване на виртуалния ПОС терминал.

Други предизвикателства, свързани с потребителския достъп, е интегрирането на сървърна инфраструктура, която да архивира разположените на нея бази данни и да управлява системите за сигурност. Ключов елемент при осигуряването на тази дейност са и сървърите за приложения, комуникационните сървъри и др. Чрез тази технологична рамка потребителите най-сигурно ще достигат до необходимата им информация, разположена върху бази данни посредством уеб браузъри в Интернет среда.

Заключителната глава се фокусира върху обобщаване на резултатите от проведените проучвания, анализи, изследвания и изводи по дисертационното изследване. В заключението на дисертацията е поставена задачата да се представят основните изводи от проведеното научно-изследователско изследване, с цел потвърждаване на хипотезите.

В работата са определени и анализирани комплекс от фактори, влияещи върху развитието и усъвършенстването на архивното дело във време на почти неограничени технологични възможности в съвременното ИО.

В **Приложения** са представени събраните емпирични данни разкрити в разнообразни форми, които са неразделна част от дисертацията. Общият брой на приложенията е седем и са посочени, както следва:

- Приложение 1. Таблица със сравнителни данни по отчетени показатели;
- Приложение 2. Графика представяща хронологически разрез на автоматизацията в архивите;
- Приложение 3. Таблица с използвани акроними на български език;
- Приложение 4. Таблица с използвани акроними на английски език;
- Приложение 5. Таблица с термини и технологични дефиниции;
- Приложение 6. Дефиниции за нива на е-услуги в ДАА;
- Приложение 7. Обща оценка на нагласите на архивистите .

Задълбоченият анализ на същността и характеристиките на е-Архивиране, идеята за неговото възникване и съвременните технологични решения за неговото реализиране (представени в трета глава), спокойно ни дава основание да приемем, че се потвърждава първата работна хипотеза в дисертацията, а именно, че потребителите на архивна информация се преориентират и все по-често предпочитат да се възползват от предоставяните от архивите електронни услуги – изготвяне на справки и копия, отколкото лично да посещават читалните и сами да издирват интересуващата ги информация и документи.

Анализът на добри и негативни практики, както и на база собствени наблюдения върху проследяването на тези промени, способстват за лесното дефиниране на основните предизвикателства пред архивната система в България. От друга страна ни се представят и примерни ключове за разрешаването на тези проблеми.

Втората изследователска хипотеза, според която въвеждането на нови технологии и общото състояние на информационната индустрия ще изискват от архивите наличието на огромни ресурси за съхранение на данни, което може бъде облекчено единствено чрез създаване на унифициран архивен формат, също е разгледана. Несъмнено една „промяна под натиск“ може единствено да рикошира обратно върху амбициите на архивите да се трансформират от пасивни „пазители“ на ретроспективна информация в активна „точка“ за достъп до цифровото културно наследство.

Проведените онлайн наблюдения и анализираната архивна анкета отразяват общото мнение, че архивите са признати за основен регулатор, само когато държавата им оказва достатъчно институционална подкрепа по хоризонтала и по вертикала.

Заключенията, направени при проучването на добри практики в административни органи, обект на Националния архивен фонд, създаващи и съхраняващи електронни документи, както и изследването на международния

опит, само оправдават нуждата от създаването на високо технологичен модел за е-Архивиране в българската архивна система. Той трябва да:

1. Определи изисквания към информационните системи, създаващи и съхраняващи електронни документи в административни органи, обект на Националния архивен фонд;

2. Определи изисквания към самите електронни документи, създавани и съхранявани в административните органи;

3. Осигурява на обществото максимално широк, лесен и достатъчно ефикасен достъп до електронни услуги.

Поради специфичните условия, всяко действие на българската архивна система в споменатата посока би се сблъскало с големи трудности, а част от тях тепърва стартират. Същевременно архивите открито се надяват на известен успех, само ако съумеят да наложат изискванията си в поведението на създателите на електронни документи.

Електронното архивиране у нас, както и в международен план, се е превърнало в определящ фактор за трансформирането и по-нататъшното развитие на архивистичната наука. В теоретично отношение този нов и модерен подход към опазване на цифровата информация все повече утвърждава своето място в общата архивистична проблематика от началото на XXI в. На архивите ще бъде все по-трудно да гарантират доброто съхранение на документалната памет на обществото, което да е гарант за неговото опазване от вчера и днес за бъдещето. Мисията на архивите да предоставят автентична информация за общественото развитие и достижения, спомагайки за повече отговорности и добро управление, са поставени под сериозен тест. Визията на българските архиви тепърва ще трябва да се доказва във времето.

В заключение, ако приемем, че съвременната изследователска среда се характеризира с нейната конкурентна природа, тогава научният изследователски

успех е приравнен с това, колко често той е цитиран като ясен белег за качествен труд. С риск да прозвучи нескромно, крайната цел на този е да се осигури поле за дискусия върху серията от предизвикателства, които информационното развитие, държавата и обществените очаквания са поставили пред архивната система в страната.

Дори въз основа на дотук направените заключения, следва да се приеме, че архивистите са изправени пред решаването на посочените задачи в рамките на прецизен баланс между традиционните методи и практики в нови технологични условия.

Приноси на дисертационния труд

Първият основен принос, който може да се открие за научното изследване е осъществяването на цялостен анализ върху развитието на автоматизацията на архивната система в България, с поставяне на акценти върху предизвикателствата, които този процес е генерирал във времето, както в национален, така и в международен план.

Обхванато е историческото развитие на българските архиви, от тяхното учредяване, до трансформацията им в „дигитални“. Фокусът основно се поставя на XXI в. и постигнатите резултати при създаването на информационни системи, дигитални платформи, сайтове и др. Допълнено е с графичен и илюстративен материал, който да подпомогне визуализацията в избрани моменти.

Вторият основен принос е в провеждането на обстоен анализ и очертаване на проблемни и слаби места, свързани с имплементирането на нов технологичен модел за управление и достъп до електронни документи, както и влиянието, оказано върху развитието на централната власт и административната организация на документооборота в тях. Обследвани са различни технологични аспекти от бъдещата реализация на модела за електронно архивиране.

Проучени, обобщени и анализирани са различни практики в областта на дигитализацията, е-Архивиране и достъпа до културно-историческото наследство,

съхранявано в държавните архиви. Обзорът включва редица нормативни, стратегически и вътрешно институционални документи. Приведени са различни статистически данни – графики и таблици за разкриването на специфични и взаимосвързани действия в посочените по-горе области.

Третият основен принос е в извеждането на зависимостта между е-Архивиране и промяната в парадигмата на архивната институция и архивната професия, което е нов момент в изследователското поле.

Четвъртият основен принос е в проведеното изследване на международната практика, което съществено е подпомогнало дисертанта да разработи собствен теоретико-приложен модел за изграждането на е-Архивиране в България. Обстойният анализ е очертал и научните полета на обществените и хуманитарни науки, които ще са подвластни на тези технологични промени.

Петият основен принос е в разкриването на основни технически понятия, свързани с темата на проучване. Всички те са систематизирани в терминологичен българско-английски речник. За неговото изготвяне са използвани двата тома на „Английско-български тълковен компютърен речник” на „Microsoft” или по-точно неговото преработено пето издание от 2005 г. В него са отразени както архивни термини, така и изцяло технически. Част от тях са свързани с имплементирането на нов технологичен модел за управление и достъп до електронни документи, които се привеждат от дисертанта за първи път в българското научно и информационно пространство.

Публикации по темата на дисертацията

Допълнителен принос за популяризирането на темата са и изготвените от дисертанта публикации. Общият им брой е седем, разпростиращи се в периода от 2012 г. до 2023 г. На първо място ще се посочат **самостоятелните публикации**, които представляват статии и доклад, публикувани в нереферирани списания с

научно рецензиране или в редактирани колективни томове. Същите са, както следва:

1. **Илиев, О.** Архивът зад е-Архивиране. В: Библиотеките, културното наследство и паметта: Сборник в чест на проф. дн Цветанка Панчева. Библиотеките, културното наследство и паметта. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023, с. 312-339. ISBN: 978-954-07-5840-4
2. **Илиев, О.** Технологиите в архивната система – развитие и тенденции. В: Пета Международна научна конференция „Модернизационни тенденции в стопанския и културен живот във Видинско и Тимошко (XVIII–XX век)“, Видин, 2023. [под печат]
3. **Илиев, О.** Е-Архивиране – очаквания и реалност. В: Списание ББИА онлайн, год. XIII, бр. 3. [онлайн] София, 2023, с. 3-7. [Прегледан 01.01.2024]. Достъпно от: [BBIA2023-3-online.pdf](#) ISSN - 1314-7285 (печатно издание); ISSN - 1314-4944 (електронно издание)
4. **Илиев, О.** Е-Архивиране - между фикция и аксиома. В: Музеи, библиотеки и архиви в реалиях на съвременния свят: сб. материалов X Международных музейных чтений „Современные проблемы музеологии“ (20 мая 2021 г., ОГИК). Вып. 9 / гл. ред. Степанова Е.Ю. – Орел: Орловский гос. ин-т культуры, 2021, с. 76-90.
5. **Илиев, О.** Основни перспективи пред е-Архивиране. В: Архиви, библиотеки, музеи в интерактивния свят. Сборник доклади. Международна видеоконференция София, България-Орел, Русия, 15 май 2020. София, Унив. издат., 2021, с. 110-128. ISBN: 978-954-07-5213-6. Също и на адрес: <https://research.uni-sofia.bg/handle/10506/2465>
6. **Доклад** на тема „От машинно читаеми до е-документи в държавните архиви“ и публикация за Научната конференция по повод 70-та годишнина на Държавна агенция „Архиви“ (08.10 – 09.10.2021 г.). В: Архивен преглед, 2021, бр. 2. ISSN - 0204-8132

На второ и последно място ще бъде отчетено участие в изготвянето на споделена публикация в съавторство с колега архивист. Тя е:

7. **Илиев, О., Попковачева-Терзиева, Мария.** 2012, Участие в първа редовна среща на европейски архивисти по проект АРЕх (Архивен портал на Европа). В: Архивен преглед, кн. 1, с. 11-14. ISSN - 0204-8132